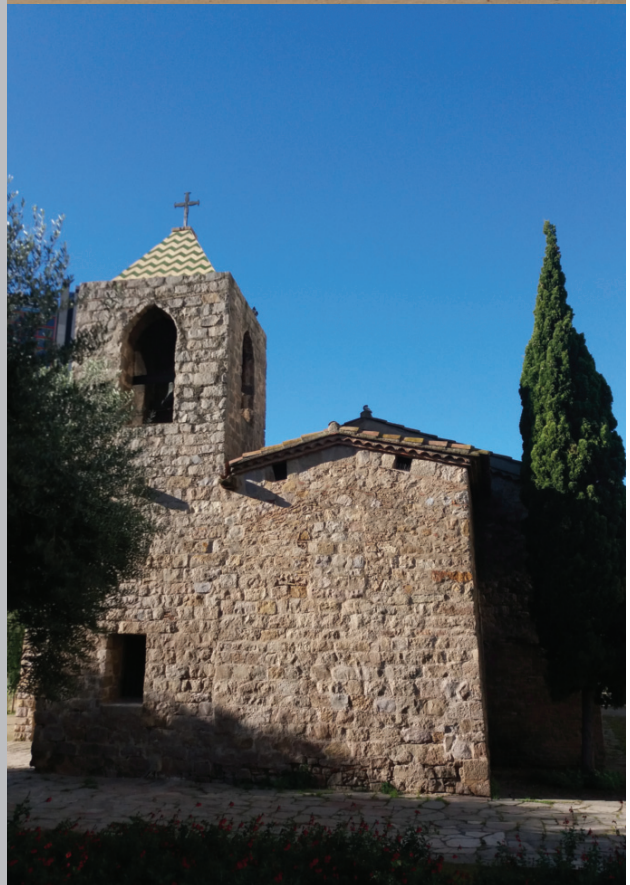

**Amalvígia i les dones
soles de Banyols.
La Marina de
l'Hospitalet de
Llobregat,
segles x-xi**

Mª Ángeles García-Carpintero

Amalvígia i les dones soles de Banyols. La Marina de l'Hospitalet de Llobregat, segles x-xi

Amalvigia y las mujeres solas de Banyols. La Marina de l'Hospitalet de Llobregat, siglos x-xi

Amalvigia and the lonely women of Banyols. The Marina of l'Hospitalet de Llobregat, x-xi centuries

Ma Ángeles García-Carpintero Sánchez-Miguel

(pedagoga)

RESUM

Amalvígia va ser una dona que, a la fi de segle x, era propietària d'un rec a la zona de maresmes del delta del Llobregat anomenada Banyols. Junt a Amalvígia trobem altres dones que donen mostres d'una activa vida social. Algunes afegeixen els títols de "Deovota" o "Deodicada" als seus noms. La majoria es mostren properes entre elles i a l'incipient monestir de St. Pere de les Puel·les. Hem recollit els seus noms i ens hem endinsat en els processos de feudalització del segle XI que porten al final del reconeixement de l'acció de les dones. Relacionant dades que trobem als documents de dret dels segles x i xi, configurem un esbós interpretatiu que obre a noves qüestions en un estudi, el de les dones oblidades per la història, que encara és als inicis.

Paraules clau: Banyols - Amalvígia - dones - "Deovota" i "Deodicada" - feudalització.

RESUMEN

Amalvigia fue una mujer que, a finales del siglo x, tenía un canal de riego en la zona de marismas del delta del Llobregat llamada Banyols. Junto a Amalvigia encontramos otras mujeres que dan muestras de una activa vida social. Algunas añaden los títulos de "Deovota" o "Deodicata" a sus nombres. La mayoría se muestran cercanas entre ellas y al incipiente monasterio de St. Pere de les Puel·les. Hemos recogido esos nombres y nos hemos ido adentrando en los procesos de feudalización del siglo XI que llevan al final del reconocimiento de la acción de las mujeres. Relacionando datos que aparecen en los documentos de derecho de los siglos x y xi, configuramos un esbozo

interpretativo que abre a nuevas cuestiones en un estudio, el de las mujeres olvidadas por la historia, que aún está en sus inicios.

Palabras clave: Banyols - Amalvigia – mujeres - "Deovota" y "Deodicada" - feudalización.

ABSTRACT

Amalvigia was a woman what, at the end of the 10th century, had an irrigation channel in the marshland area of the Llobregat delta called Banyols. Together with Amalvigia, we find other women who show an active social life. Some add the titles "Deovota" or "Deodicada" to their names. Most of them are close to each other and to the incipient monastery of St. Pere de les Puel·les. We have collected these names and have gone into the processes of feudalization of the eleventh century, the end of the recognition of activity of women. Relating data that appear in the legal documents of the 10th and 11th centuries, we configure an interpretative outline that opens to new questions in a study, that of the women forgotten by history, which is still in its beginnings.

Keywords: Banyols

- Amalvigia - women - "Deovota" and "Deodicada" - feudalization.

ABREVIATURES

ACA	<i>Arxiu històric de la Corona d'Aragó</i>
ACB	<i>Arxiu de la Catedral de Barcelona</i>
AMSP	<i>Arxiu del monestir de Sant Pere de les Puel·les</i>
CSC	<i>Cartulari de Sant Cugat</i>
CSIC	<i>Consell Superior d'Investigacions Científiques</i>
FN	<i>Fundació Noguera</i>
IEC	<i>Institut d'Estudis Catalans</i>

SUMARI

Introducció i fonts documentals. 1. El "rec d'Amalvígia", una obra comunal. 2. *Deo dicatae i Deo votae*. 3. Banyols versus Provençana. 4. Deovotes a Banyols. Dones i justícia, segle X. 5. Aurucia, la de Santa Eulàlia. 6. Segle XI, la fi dels noms de les dones soles. 7. Feudalització: el *mansum* de Malvige. Conclusions.

Agraïments:

A Mercè Otero que va ser professora a la nostra ciutat i m'ha aclarit alguns termes del llatí antic i alguns aspectes de la història de les dones. A l'arxiu del monestir de Sant Pere de les Puel·les, a l'Institut Català de les Dones i a Duoda, Centre de Recerca, per l'atenció i les recomanacions que m'han fet les persones que atenen aquestes institucions. Al Centre d'Estudis de l'Hospitalet pel vostre alè i consideració. A aquells que han passat abans que nosaltres per la documentació i l'han fet accessible. Als que m'estimen.

FONTS DOCUMENTALS

- BAIGES, I.; FELIU, G., et al. (2010). *Pergamins de l'Arxiu Històric de la Corona d'Aragó (ACA) segle XI, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. FN, 48-51.
- Baucells J.; FÀBREGA, A., et al. (2006). *Diplomataris de l'Arxiu Capítular de Barcelona (ACB) segle XI*. FN, 37-41.
- CABRÉ I PAIRET, Montserrat (1985). *El monacat femení a la Barcelona de l'alta Edat Mitjana, segles X-XI*. UB, tesis, vol. II documentació (AMSPP).
- DESCARREGA I MARTÍ, Francesc. *Santa Eulàlia de Provençana. Segles X-XI*. (Documentació). Disponible al web del Museu d'Història de l'Hospitalet.
- FELIU, Gaspar (1971). *El dominio territorial de la Sede de Barcelona (800-1010)*. Tesis UB, I: obra i II: documentació.
- FELIU, G. i SALRACH, J. M., dir. (1999). *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. FN, 18-20.
- MAS, Mn. Josep (1909-1914). *Notes històriques del bisbat de Barcelona. Rúbrica dels Libri Antiquitatum del ACB*. (vols. IX-XII). Cartulari de Sant Cugat (vols. IV-VI).
- RIUS, Mn. Josep (1945). *Cartulari de S. Cugat del Vallès*. Barcelona: CSIC. 4 vols.
- RUIZ-DOMÉNEC, J. E. (2006). *Quan els vescomtes de Barcelona eren. Història, crònica i documents d'una família catalana dels segles X-XII*. FN.
- SALRACH, J. M. i MONTAGUT, T., dir. (2018). *Justícia i resolució de conflictes a la Catalunya Medieval. Col. Diplomàtica s. IX-XI*. FN, Textos jurídics catalans, 2.
- UDINA I MARTORELL, Frederic, (1951). *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*. Barcelona: CSIC.
- UDINA I ABELLÓ, Antoni, (1984). *La successió testada a la Catalunya Altomedieval*. Barcelona. FN, textos i documents, 5.

Introducció

"Se trata de un árbol vetusto en grado sumo, y por tanto esquilado, a pesar de lo cual sigue dando frutos [...] el nombre de dicho árbol en griego: dendros aletheiae, que nosotros traducimos como árbol de la verdad" (Egeria, *Viaje de*).

Des que vaig sentir el nom d'Amalvígia, propietària d'un canal de rec a la Marina hospitalenca del segle X, vaig desitjar conèixer-ne més. Havent llegit la trilogia de Jaume Codina *Els pagesos de Provençana*,¹ vaig pensar a rellegir-la traient els noms de dones soles que trobés. La meua sorpresa va ser que, si en les primeres deu pàgines de les gairebé sis-centes del primer volum (les que corresponen als segles X i XI) hi ha un percentatge considerable de noms de dones que actuen per si mateixes, a mesura que l'obra es va estenent la majoria de les dones seran definides només en funció del seu rol familiar.

Vaig tornar a aquests capítols inicials, vaig ampliar la informació i vaig trobar els termes "Deovota" i "Deodicada" associats a algunes d'aquestes dones. Dones que es consagraven al cristianisme sense estar adscrites necessàriament a una regla. Han estat estudiades per Montserrat Cabré,² historiadora de la nostra ciutat. Trobem els seus noms i els d'altres dones soles a Banyols, però no a l'entorn del que més endavant serà la parròquia de Provençana, i tot plegat m'ha mogut a fer aquest viatge.

1. El "Rec d'Amalvígia", una obra comunal

Del primer lloc de l'actual Marina de l'Hospitalet que en tenim constància, mil anys enllà encara en trobem vestigis. Hom creu que l'actual ermita de Bellvitge és a prop del prat que es venia el 995, on trobem el nom d'Amalvígia. Aquest document és un dels pergamins de l'Arxiu Comtal (ACA):

D'Eló, dita Bona dona a Ferriol i sa muller Fremosa. Camp de prat al lloc dit Lobergadello villio, amb paratura junt a l'aiga". Sud: Lobergadello vetere. Ponent: Isarn i hereus. Nord: reguer d'Amalvígia, femina. Llevant: Bonafilla, femina. Preu 55 sous. Any 995, 13 calendes gener.
(ACA, Ramon Borrell, 17)

Jaume Codina cita aquest document al primer capítol de l'obra *Els pagesos de Provençana* —"Segle X. El temps d'Amalvígia"— explicant:

Al 995 un dels terratinents damunt un antic braç de riu anomenat Llobregadell —o Llobregat menor— i progressivament convertit en estany, és una dona de nom Amalvígia. La seva possessió comprèn un reguer o desguàs, que perdurarà més que la propietària i en prolongarà el record.
(Codina I, 1987: 40)

Josep Moran, de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), destaca la importància de la propietat, apuntant que l'Amalvígia devia ser la colonitzadora del lloc, i ens explicà els orígens d'aquest nom:

Bellvitge: Amalvígia és un nom femení d'origen gòtic compost originàriament dels elements amals 'valenta' i weig 'lluïta'.

Montserrat Pagès³ també ressalta que, pel temps que el seu nom perdura, la dona devia tenir una gran consideració:

Aquesta dona, Amalvígia, com a posseïdora del lloc, hi devia haver fet obres prou importants com perquè hom conegués l'indret amb el seu nom i hom el donés també al rec que hi passava.
(Pagès, 1992: 601)

Pierre Bonnassie⁴ menciona aquest nom en parlar de la irrigació en l'anàlisi de l'evolució econòmica entre el 950 i el 1020 a l'obra *Catalunya. Mil anys enrere*:

Al pla de Barcelona hom efectua els treballs més importants: allà, a partir dels cursos inferiors del Besòs i del Llobregat, es construí un complex extremadament ramificat de canals i de fossats d'escolament que assegurà la irrigació completa de les terres de Provençals i de Sant Adrià de Besòs, a l'est, i de Sant Vicenç dels Horts, de Sant Boi de Llobregat i de Banyols, a l'oest. L'obra realitzada abans de 1020 és d'una amplitud astoradora i no deixa de fer pensar en les *sistemazioni* que comencen a ésser practicades, a la mateixa època, als rius de la plana llombarda. Encara no és el moment en què empreses semblants seran assumides pels poders públics [...]. Vers l'any 1000 són encara els usuaris els qui efectuen el treball a llur compte, com una tal Amalvígia, que deixa el seu nom a un dels regaríos de Banyols i com un tal Goltred,⁵ que al 1003, compra aigües de reg per dur-les al seu hort. Amb tot, la tasca a fer sobrepassa molt sovint les forces d'un individu o d'una família. Els pagesos s'agrupen aleshores —com a Itàlia— en *condomae*,⁶ en vicinae per dur-la a terme.
(Bonnassie, 1979: 407)

La conseqüència d'aquesta irrigació és el naixement de "l'hort i el vinyet", o de l'hort mediterrani i la consegüent dieta, la que afegeix peix, fruites i hortalisses al cereal i al vi. En tot cas, aquesta relació amb el nord d'Itàlia, la necessària cooperació per posar en marxa i gaudir d'uns béns comuns o la manera amb la qual la comtessa Ermessenda de Carcassone (972-1057) dicta la venda d'aigua entre els pobles de Corró d'Amunt, Corró d'Avall i Samalús aconseguint que es posin d'acord, és d'una bellesa i d'una importància tal que ha de ser recordat, malgrat que aquesta "venda" signifiqui nova recaptació d'impostos.

Us venem aquesta aigua perquè hi regueu i hi nodriu els vostres arbres i els vostres horts, els vostres conreus de lli i de cànem, els vostres camps sembrats i totes les vostres plantacions de vinya i d'arbres fruiters, sigui quina vulgui l'espècie, així com totes menes de llegums i de cereals que cultiveu, i perquè la conduïu i la dirigiu, tot al llarg i ample vers tots els llocs on us semblarà necessari i on exigiran les vostres necessitats.
(Ibídem: 408)

Amalvígia és un nom gens freqüent i la seva història s'hauria iniciat molt abans, potser el 920, quan trobem la signatura d'una Amalvígia al costat d'un tal Udaldard, donant un molí a Cervelló al monestir benedictí de Sant Cugat.

Udaldard, el seu germà Ermenardus (així es diu el vescomte de Barcelona d'aquella època) i Amalvígia se'ns presenten com a facilitadors d'una repoblació que es consolidava amb els monestirs, però que necessàriament comptava amb homes i dones, sovint agrupades, que posen en marxa les obres hidràuliques necessàries per al cultiu i la pastura, com va fer Savilo, una altra dona empenedora de la frontera.⁷

No trobaríem millor manera de relatar aquesta història que amb les paraules de Mn. Josep Mas, quan consigna aquests fets del Cartulari de Sant Cugat:

Trobant-se Ermenardus i Udaldard, fills d'Udaldardus, al castell de Subirats tractant de la misericòrdia de Déu i de la restauració de l'església succeí que hi anà Deodat, abat de l'asceteri de Sant Cugat i los demanà per ajudar el monestir per poder conrear el que tenen al riu Anoia. Atenent la súplica de l'abat li donaren lloc prop del riu Anoia i del riu Bitlles, on hi ha edificada l'església de Santa Maria, St. Pere i St. Joan⁸ comanant-li que lo abat i monjos pregunen per ells i per Sunyer, comte i marquès, son senyor, i per sa esposa.

Lo que donaren comença a Llevant pel torrent de la Font "Avellano", a on una riba és blanca i l'altre roja i va fins el riu Anoia. Confronta a Ponent amb lo torrent i amb lo Sanniliare al Nord pel riu Anoia i al Sud pel torrent a on la via va per tot. Lo que és a l'altra part del riu, o sia lo regario confronta a Llevant amb lo riu Anoia, a Ponent amb la serra o puig on hi ha monuments antics prop de la vila Antiga i al Nord i al Sud amb les Comes per on passa l'aigua de la pluja.

(Mas, vol. IV, n. X, 917)

Tres anys després, el 920, Udaldard dona a St. Cugat un molí amb les seves pertinències al terme del castell de Cervelló. Al seu costat signa Amalvígia, que deu ser la seva esposa.⁹ (Mas, vol. IV, n. XI de 6 d'octubre de 920)

Codina considerava, i seguint-lo a ell així ho han dit altres historiadors, que Amalvígia devia ser una terratinent barcelonina. El cert es que trobem, a l'origen de la colonització de Banyols, relacions amb l'eix comercial de la via que passava per Provençana, però també amb la frontera del Llobregat i amb el Vallès. Al segle X, la repoblació consistia a buscar zones adequades per al conreu i la pastura, zones properes a l'aigua que dona vida a una gent que treballaria les propietats d'aquests primers terratinents laics, que no semblen ser gaire lluny de les seves obres i potser tampoc de la seva gent.

2. *Deo dicatae i Deo votae*

Aquests termes, que veiem en els documents de dret de l'Alta Edat Mitjana, ja es van trobar en les inscripcions funeràries de la Hispània visigòtica i remetent, per

tant, a l'inici del cristianisme a Occident. Un cristianisme que, en una societat no lletrada, menys preparada intel·lectualment que Orient, es transmet mitjançant gestos, imatges, signes i frases que es repeteixen oralment.

Als inicis del cristianisme, moltes dones "soles", vídues o donzelles, es consagraven a la castedat, com abans feien les verges que es lliuraven als temples dels déus pagans, potser en un intent de subsistència a causa que s'exigia a les vídues no tornar a casar-se per tal de conservar el llegat marital i s'enviava a les joves a matrimonis incerts amb greus perills durant el part.

Les germanes benedictines, com més endavant les agustines, afegien aquests termes a la seva signatura (si no tenien altre càrrec), i també trobem algunes dones amb aquests afegits que podrien tenir cura de les ermites o petites cel·les de les valls, però algunes altres semblen tenir "vida pròpia", sense pertànyer a un monestir o cel·la, actuen com a cristianes seguint l'ètica de l'Evangeli. A vegades s'ha interpretat que aquestes dones tenien una religiositat diferent, penso que més aviat era un estat reconegut en el sí del cristianisme inicial, aquell que encara no pertanyia a Roma. La reforma de Cluny les farà desaparèixer entrat el segle XI, és un fet.

Durant la reconquesta carolíngia, membres de la noblesa local fundaren, d'acord amb els reis francs, monestirs sobre ermites o capelles ja existents conformant les parròquies. Els bisbes, escollits també pels nobles, vigilen els monestirs rebent delmes i primícies de les esglésies que consagren. Els conflictes entre nobles, senyors, bisbes i abats són més freqüents del que es reconeix. Cal remarcar que, tot i que els monestirs eren senyors feudals, observem diferències importants entre els masculins i els femenins. En una època en què bisbes, abats i monjos empenyen les armes, el problema per a elles serà persistir.

Dels dos que actuen a la nostra zona en aquests inicis, St. Cugat és part bel·ligerant en nombrosos litigis en els quals, molt sovint, el veiem abusant del seu poder, mentre que St. Pere de les Puel·les¹⁰ és una institució en la qual es confia,¹¹ necessitada d'ajuda per no acabar en mans predadores, com va passar amb St. Joan de les Abadesses.¹²

Són escassos els monestirs femenins en aquests temps. La monja cistercenca Sira Carrasquer apunta dues possibles causes de l'augment dels cenobis domèstics entre les dones: la manca de confiança en un bisbe que es disputa el poder amb els nobles o la intenció poc evangèlica de sacerdots escassament preparats que només pretenien viure folgadoament a costa dels delmes.¹³ És el que veiem a la nostra història local. Només cal afegir que, des dels primers concilis, l'Església romana volia que els monestirs femenins estiguessin sota la tutela dels masculins i que les dones no tinguessin part activa en la predicació ni en la celebració, com encara es feia entre algunes agrupacions cristianes.

Però, d'acord amb la tradició germànica, les dones encara eren valorades pels llaços familiars que mantenien i treballaven amb els seus parents fent ús dels seus

béns, ja que el dret got els permetia administrar les seves propietats. La seva autoritat era reconeguda i podien testificar i governar amb els seus si convenia. I és en aquest context que cal situar els termes de "Deovota" o "Deodicada" amb què algunes dones del segle x i principis del segle xi es defineixen i pels quals són reconegudes. Hem recollit les que hem trobat a Banyols i voltants i hem vist que els seus noms apareixen propers al monestir de St. Pere (amb St. Pere ens referirem exclusivament a St. Pere de les Puel·les, de Barcelona), un fet que trobem en altres indrets. D'on venien?

A principis del segle x, Sendred, fill d'un germà de Guifré el Pilós (840-897), Seniofred (-890), estableix el seu llinatge a Castellví de Rosanes i Cervelló. Guifré Borrell (874-911), fill gran de la nissaga del Pilós, concedeix el 904 privilegis al monestir de Sant Cugat d'acord amb Teuderic, bisbe de Barcelona entre 904 i 937 i procedent de Vic (Feliu, 1971, II, docs. 4 i 5), però la inseguretat va fer que alguns busquessin terrenys més protegits, on tinguessin mitjans de vida, com podia ser Banyols, amb amplis prats de pastura i terres que, amb la canalització de l'aigua, començaven a ser cultivables. Mentre uns van alçat torres de defensa, unes altres converteixen terres ermes en horts, obrint molins, pous i canals, i potser també petites capelles i sagreres.

El 951, Riquilda de Tolosa donà amplis aous a St. Miquel de Barcelona.¹⁴ Una donació més modesta havia fet Engòncia el 940 (Feliu, 1971, docs. 15 i 13). A mitjan segle x, veiem moltes donacions a l'església de St. Miquel (St. Miquel era una figura protectora, especialment en acostar-se la mort, molt apreciada pels francs). El 960 Oliba, pare del futur bisbe Vives, dona importants aous a la Seu i a St. Miquel, potser amb la intenció de fer progressar el seu fill que duria a terme la unificació de les esglésies més properes a la romanització amb les de tradició local (Feliu, 1971, doc. 23).

El 962, Roma corona el rei de França Otó I el Gran com a emperador del Sacre Imperi Romà Germànic, en un intent de restaurar l'imperi carolingi. Otó II (955-983) va tenir com a tutor Gerbert d'Aurillac (938-1003), futur papa Silvestre II, home instruït en les ciències i el pensament, que havia passat tres anys a Ripoll sota la tutela del bisbe Ató de Vic (-971).

Otó II es va casar amb la bizantina Teofania Skleraina (955-991), amb qui arribaren a Occident artistes, arquitectes i comerciants. A mitjan segle hi ha un període de pau i d'intercanvis comercials i culturals amb l'islam. Els francs imposen el seu domini a través d'alguns nobles i dels seus bisbes i esglésies, però encara hi ha hispanogots, amb les seves esglésies i la seva litúrgia, aglutinats en clans de família i d'afinitat. Els cants de la litúrgia visigòtica van ser perseguits i pràcticament esborrats.

3. Banyols versus Provençana

El 908, els esposos Bonemir i Ermessenda venen casa amb cort i terreny "in termini de vila Provençana" a Radulf,¹⁵ prevere, fill de Guifré el Pilós. Limita amb terres de Quimerà, Adrià, Maurecado i terra erma (doc. de l'Arxiu Capítular de Vic a Descarrega,

doc. 1). Radulf de Barcelona i d'Urgell (885-942) va ser lliurat amb tres anys al monestir de Sta. Maria de Ripoll. El 900 deixa el monestir, reclama el dot, es casa i té fills. Sent prevere (el concili d'Aquisgrà permetia als clergues casar-se i disposar dels seus béns), es dedicà a l'erecció d'esglésies, però el fet de comprar la terra no vol dir que realment ho fes.¹⁶ El 914 és bisbe d'Urgell.

A l'Edat Mitjana, el terme "vila" pot fer referència a una masia amb els seus edificis annexos o a un conjunt de cases, agrupades o disperses, a l'entorn de l'església parroquial, però recordem que aquesta no serà establerta fins al 1100, per la qual cosa no es pot determinar el lloc precís de la compra.

El territori de Provençana, establert el 1100, estava comprès entre Montjuïc i la Riera Blanca a l'est, St. Pere Màrtir (muntanya Orsa) al nord, el riu Llobregat a l'oest i el litoral marí, on es donaven intercanvis comercials, al sud. Passava pel territori una via comercial important: el Camí Ral, que sortia de la porta Sud de la muralla barcelonina, passava pel carrer de l'Hospital, arribava a la plaça d'Espanya i, per la carretera de la Bordeta, a Santa Eulàlia de Provençana. Aquí se cita la vall de "Quart" (quart mil·liari o senyal que s'establia cada 1.480 metres), que creua amb el Torrent Gornal i arriba, per l'actual carrer Major, al centre actual de la nostra ciutat o "Quingà",¹⁷ on s'establirà la "Torre Blanca", origen, més endavant, del nucli urbà de la "pobla", i d'aquí a Cornellà i St. Boi.¹⁸

Des de la zona deltaica de Sant Boi sortia el "Camí de Llanera", que travessava Banyols cap a "Enforcats" (encreuament de camins entre Sants, Montjuïc i Provençana). A Banyols es poden distingir dues zones, una de més propera a Sant Boi (l'actual Prat) i una altra de més propera a Montjuïc (l'actual Marina de l'Hospitalet i la Zona Franca), àrea a la qual ens referirem en parlar de Banyols.

Volem recordar que els visigots havien pactat amb els romans la repartició de les terres d'aquesta manera: "dos terços pel got, un terç pel romà", habitant ells les urbs i deixant les "viles" romanes, que generaven tributs, en mans de l'administració de l'Església. En temps dels comtes, aquest repartiment es tradueix en: dos terços per al comte, un terç per a l'Església i s'aplica també a altres tributs, com els de les pastures, els mercats o l'encunyació de moneda. Comtes i Església intenten controlar la unificació d'un poder que encara està repartit. Les dones, entre aquesta "violència difusa", tenen una mica més de marge per actuar per si mateixes, establint les seves relacions, més plurals.

El Camí Ral separa la Marina del Samontà i sembla assenyalar aquella pràctica de les "terciones": la família comtal, amb els monestirs, té amplis terrenys a Banyols, mentre que el bisbat hauria mantingut la "vila Provinciana" sobre una important via comercial, propera al primitiu port. La troballa casual d'un cap de medusa fet amb pedra de Montjuïc sota la rectoria annexa a Santa Eulàlia de Provençana indica que hi hauria hagut una necròpolis romana sobre la qual s'hauria pogut alçar una església visigòtica, com s'ha vist en altres llocs en els quals s'ha excavat. Santa Eulàlia de Mèrida,

Foto 1: Creu de terme a Santa Eulàlia de Provençana. Aquesta creu anunciava que era un lloc de pelegrinatge.

a qui està consagrada la capella, era una figura martirial molt apreciada per hispans i provençals, coneguda des del segle IV, molt anterior a la de Barcelona.

Banyols, al sud de Provençana, era una partida molt poblada i dinàmica durant els segles X i XI, amb prats per al bestiar i una varietat d'arbres fruiters, mentre que als terrenys més al nord predomina la vinya. No serà l'única diferència que trobem respecte de Provençana (nom amb el qual ens referirem a la part seca). A l'entorn de Provençana, la Seu (amb "Seu" ens referim tant a la catedral com al bisbat de Barcelona, en les mateixes mans de moment) domina amb desídia, des de llavors i al llarg dels segles, entre absentismes de rector i revendes de càrrecs i propietats.

Una mostra del patriarcat que el bisbat genera és que els noms gots que comencem a veure a Provençana es refereixen a un home, a cònjuges o, en tot cas, a alguna vídua, ja que tant al dret romà com al germànic les vídues eren reconegudes com a cap de família. A Banyols, en canvi, sí que veiem dones soles o que actuen per si mateixes. Per què?

L'historiador Philips Banks diu: "Al segle X, a la zona sud de Montjuïc (Banyols) existia un empori comercial i un dinamisme de difícil explicació, però que explica el limitat creixement del raval urbà de Barcino".¹⁹ No entendrem què passava a Banyols si considerem únicament que era part de Provençana. Banyols és zona fronterera

entre la perifèria i l'avantguarda, entre el món rural i els fluxos comercials que tots volen controlar.

El 938, Cast i Atanàsia donen terres a la Seu a Montjuïc en el terme de la "Vila Nova" (nova concentració a redós de Montjuïc) amb la condició que quedés en la família de Teudiscle, sagristà de la Canònica (figura vinculada a l'Hospital) i dels seus successors. Els marmessors de Teudiscle, Elies, Cixilane, Joan i Olívula, fan donació el 962 d'una terra en el terme de la "*Fonte Onrada*" (Montjuïc) a l'església de St. Miquel. (Feliu, 1971, II, doc. 11: 938 i doc. 28: 962)

L'Església, com els nobles, estableix els seus fidels. El 951 el bisbe Guilarà (937-959) enfeudà la torre de la Granada (Olèrdola) a Sisoald (Feliu, 1971, II, doc. 17). El 954, Guitard repobla la frontera amb gent a la qual cedeix terres a Frexano (Foix) a canvi d'alçar torres de defensa. El 971, Guitard viatja a Còrdova com a ambaixador, gràcies a la qual cosa el comte Borrell II (927-992) estableix acords de pau amb el califa Abderrahman III.

Entre el 970 i el 975, es consignen unes vendes de l'estany del port a Montjuïc, d'aigua i d'"aigua i terra", fet que mostra la importància que ja es dona a un bé tan preuat. "Eroig" o Ervigi, veguer, compra, però aquest mateix nom presenta diferents identitats segons les diverses filiacions que s'especifiquen als documents. (Descarrega, doc. 2: 970 i docs. 3 i 4: 975)

El 978, Ató, abat de St. Pau, "qui est in Maritima",²⁰ permuta amb Guitard, vescomte de Barcelona entre 974 i 985, terra en "Monte judaic, in locum ubi dicunt ad ipso Circulo".²¹ Casat amb Geriberga, comença una genealogia hereditària de vescomtes de Barcelona. Dos dels seus fills, Udulard I (-1014), defensor de Barcelona i captiu durant la presa d'Al-mansur, i Geribert (-1020) es casen amb dues filles del comte Borrell i Letgarda de Tolosa: Riquilda (-1041) i Ermenganda (-1030), respectivament, generant una saga de cosins creuats amb aliances i disputes entre ells i els altres agents de poder. Guitard, al final dels seus dies, mana construir el castell del Port i un hospital a la ciutat.²²

Vives, bisbe de Barcelona entre 974 i 995, estableix els seus fidels a castells com Montmell —Penedès— el 974 o Ribes, el 990. La repoblació buscava atraure gent a qui s'oferia la promesa de protecció i terres amb exempció fiscal, llevat dels delmes i primícies de l'Església; la condició és que les tindrien en usdefruit. Si alguns dels habitants o petits propietaris anteriors no hi estaven d'acord, podien anar-se'n, però deixant les pertinences que havien aconseguit amb el seu esforç d'aprisió, tal com permetia la llei dels gots.

Entre aquests personatges, de frontera a ponent o de ciutat a orient, veiem la presència de dones que formen part activa del teixit social, sent les autèntiques colonitzadores de Banyols, així com les transmissores d'un cristianisme inspirat en la moral de l'Evangeli més que en els dogmes, del qual malauradament només tenim indicis.

4. Deovotes a Banyols. Dones i justícia, segle x

Bonnassie, analitzant la família de Vives de Provençals,²³ considera que tot i que els que fan les transaccions són els propietaris i no acostumen a ser els habitants del lloc, els noms que trobem en les afrontacions sí que deuen referir-se a les persones que hi viuen o hi han viscut. I això és especialment rellevant en relació amb les dones, a les quals trobem fixant-nos en els límits consignats als documents i que identifiquem quan conflueixen dades diverses.

El 984, Joan, abat de St. Cugat, permuta amb l'abat de Santa Maria de Ripoll, Seniofred, possessions al terme de Corró, al Vallès, a canvi de terra amb torre i cort a Montjuïc i de terres a Banyols, on trobem, als límits: el prat, terres de Dac, de Sendedred, de Virgília i d'Orucia i els seus fills (Descarrega, doc. 5). "El prat" i "el rec", que apareixen en diversos documents sense més referències, remetent a uns béns compartits i un fer comunal dels inicis de Banyols.

El 3 de març de 986, Geribert, fill del vescomte Guitard, fa una donació per reparar una culpa que va cometre contra la Seu. Als límits trobem Virgília "deodicada", al costat de terrenys de St. Pere de les Puel·les: "Qui affrontat ipse alaudis de part circi in via, de aquilonis in terra de sancti Petri et de Virgilia deodicata, de meridie in via, de occiduo in terra de Marcutio et de Gudrigilde condam et de Benvenisti Ebreo". (Feliu, 1971, II, doc. 65) La "culpa" de Geribert contra la Seu podria ser deguda a les competències entre les esglésies franques i les locals.²⁴

L'1 de gener de 992, l'abadessa de St. Pere, Adelaida "Bonafilla", davant dels jutges, amb el consentiment del comte Borrell i del bisbe Vives, segons mana la llei goda, dona testimoni oral sobre les propietats del monestir abans del pas d'Al-mansur, presentant nombrosos testimonis. Signen Ermetruit, Ermela, Argudancia i Quintilo, deodicades. Entre molts béns hi ha terres a Alcalá o Lanaria (St. Boi), Gavarra, Cornellà, "Forcados", Terrers Blancs (Collblanc-Torrassa, anomenats així per l'argila blanca que baixava per la Riera Blanca) o Montjuïc. Al límits d'aquestes terres properes a Banyols trobem noms que ens són —o ens seran— familiars: Edelfred, Gelmir, Teudiscle, Dac, Gondemar, Chixilo, Galí de Foix o Bulgara (home) i Lívulo "deovota". (Cabrè, 1985, doc. 13)

Cal tenir en compte que els noms propis comporten nombroses dificultats que compliquen la identificació. A més de les variacions en les transcripcions i còpies, a vegades són renoms que adquirien amb el baptisme i a vegades els veiem a l'inrevés. Alguns noms són iguals per a dones que per a homes, com Sènior o Mayer. Molts noms gots femenins acaben en -o, mentre que alguns de masculins acaben en -a, tot i que de vegades les filles feminitzen el nom del pare i això pot constituir un indici. Una altra de les dificultats importants per rastrejar les genealogies de les dones és que les mares solen reconèixer les filles, però no és freqüent a l'inrevés. El patrimoni, base del testament i de les vendes, sempre és referit al pare. Els juraments de fidelitat es fan en nom de les mares, però hi ha poques dones que ho facin. Per reconstruir la identitat d'una dona, comptarem amb una conjunció de dades de filiació o proximitat.

Un dels noms que ofereix més variacions és el que ja hem vist com a Quintilo, signant com a germana de St. Pere en el reconeixement de possessions del monestir i com a Chixilo, en un dels límits del mateix document. Aquesta última la veiem, com en altres documents, al costat de Lívulo. Hi ha altres Quixol o Quixilo signant testaments, donant testimoniatge, rebent llegats, venent o fent donacions, i evidentment no són la mateixa, però sí que ho és la que veiem a Cercle, a finals de segle x, propera a Lívulo i a St. Pere.

L'única conclusió precisa que ens ofereix el nom de Quintilo o Quixilo és que les dones feien totes aquestes accions al segle x. Quintilo també ens suggereix camins de recerca que escapen a aquesta feina. Per exemple: els documents en els quals trobem dones que signen com un més ¿corresponen a un tipus diferenciat de comunitats? Alguns historiadors suposen que el nom de "Borrell" seria un renom que remet al poder del comte. ¿Podrien tenir altres noms algun significat funcional en aquests inicis en què encara s'estan reformulant?

Pel que fa a Virgília i seguint les relacions entre la frontera i Banyols, ens sembla que podria ser la que amb el seu marit Salomó i els seus fills, Esteve i Oriola, ven el 938 a Sendred la meitat de dos molins al costat del riu Anoia, molt a prop de les terres que Ermenard i Udulard donaren a St. Cugat el 917 (ACA, Diplomataris FN 48, doc. 6). Salomó fa constar que va aconseguir la possessió per aprisió. Quan l'obra estava feta, se'n venia la meitat al propietari, que potser havia deixat els mitjans per fer-ho o que reclamava, sense més, aquesta propietat millorada. De tota manera no ho podem assegurar. Com tampoc no podem dir qui era Eló "Bonadona". Les genealogies de les dones són difícils de refer, tot i que siguin de la noblesa, com podria ser aquesta Eló.

Un aspecte que il·lumina la complexitat dels nombrosos plets i disputes que trobem dins la mateixa Església i entre aquesta i altres agents de poder és que, encara que els francs es fessin els garants d'un ritu més romanitzat, les tradicions germàniques seguien presents afavorint els casaments entre membres de famílies properes i la participació més activa de les dones en la societat, fets que el catolicisme combatia des dels primers concilis i que a l'occident romà es considerava, pràcticament, una heretgia. Per tant, quan les dones recorren als jutges seculars que segueixen la llei dels gots, el seu testimoni es pren en consideració, i en canvi, als plets amb Sant Cugat o amb el bisbat, la dona, d'una manera o una altra, perd.

En aquests primers temps, els vescomtes exerceixen també la justícia al costat de jutges que equilibren els excessos de poder de nobles, abats i bisbes. Un d'ells és el jutge Auruç, anomenat "el grec", versat en dret visigòtic, llatí i bizantí. El veiem actuant des de la meitat del segle x fins a principis del segle xi. Va ser un dels captius d'Al-Mansur i, en tornar, donà testimoni de llegats que feren altres captius abans de morir, com el de Muç, sobre el qual també testimonia una dona, Ega. Durant els anys que van seguir a la seva captivitat, Auruç es va ocupar de rescatar els captius que va deixar al seu lloc.

Veurem algunes reclamacions de dones i el paper que juguen les institucions de l'època. Elies, espòs d'Aurofacta, va morir en l'atac d'Al-Mansur. Ella i els seus fills van ser fets captius. Quan torna el 986, troba que els parents del seu marit s'han repartit les seves propietats. Reclama al vescomte en funcions, Geribert, que actua mentre Udulard I està en captivitat, i al jutge Odesind, que les hi restitueix. Poc després Orfeta (anomenada com Orfeta, signa com Aurofacta) ven al vescomte Guitard una terra al terme d'Enforcats i una vinya a Montjuïc, que havien estat de dos matrimonis que la van empenyorar a Elies (Salrach *et al.* 2018, FN, docs. 94 i 95). El bisbe Guislabert (1035-1061), fill d'Udulard I i de Riquilda, cedirà a la catedral, el 1048, *la tercera part* d'aquestes heretats sota Montjuïc, al costat de l'església de St. Pau i dels Enforcats. En aquesta última es recorda Orseta (ACB, FN 39, doc. 740).

El 1015, Orfeta i el seu marit, Guilmon (no sabem si és la mateixa, però és a Montjuïc), permuten amb l'església de St. Miquel i, en la mateixa data, en un altre document, Sunifred, poeta i levita de la Seu, fa constar que aquella operació és "injusta", de manera que es reescriptura amb Orfeta, Guilmon i la Seu. En les afrontacions trobem la font Occua de Montjuïc i l'"exio comune" o espais comuns d'entrades a les cases (ACB, FN 38, docs. 240 i 241). És un exemple de com la Seu, en connivència amb el poder comtal, s'anava fent amb els béns d'altres esglésies.

Hi ha un altre exemple més conegut, el de Madrona, filla de Guisand, que havent tornat del seu captiveri troba que el seu germà, Bonhome, havia venut les seves terres a Magòria. El tribunal, presidit per la comtessa Ermessenda el 8 de maig de l'any 1000, obliga a restituir els béns a Madrona. El bisbe Aeci (995-1003) i la Canònica li tornen les terres, encara que poc després ella les dona a St. Miquel, quedant-se com a usufructuària (ACB, FN 37, docs. 13, 25 i 26). Els béns reclamats per dones que han estat escoltades i ateses pels jutges acaben, des de principis del segle XI, quedant en mans de la Seu.

El comte Borrell havia venut poc abans d'aquest judici a Bonhome, fill de Guisand (sembla que el germà de Madrona), terres i vinyes a Magòria que posseïa per "successió hereditària dels jueus morts a Barcelona". Els jueus eren propietat del comte, els seus serfs. Entre les nombroses signatures, trobem Gilmund, Sesenand i Edelfred com a coneixedors de l'hebreu Mosse. (ACA, Ramon Borrell, doc. 45)

5. Aurucia, la de Santa Eulàlia

El 30 de març de 986, poc després de la donació de Geribert, el comte Borrell ven a Aurucia *deodificada* un terreny a Banyols, al lloc conegut com "Torres" (lloc d'explotació agrària), "in termini de Sancta Eulàlia Provinciana", que limita amb terra que havia estat d'Illia i de Just, amb el Prat de Port i amb terres de la mateixa Aurucia que havien estat d'*Honerada deodificada* i dels seus fills, "dona que va ser del jutge Deudesin i monjo en l'actualitat" (Descarrega, doc. 6).

Aquest és el primer document conegut en què s'esmenta Santa Eulàlia, i això vol dir que ja hi havia una església i un culte (Pagès, 1992: 590). Al mateix document es consigna la venda d'una vinya a "Solfet", al terme d'Enforcats, que limitava amb terra de la Seu, però no és aquí on trobem el primer esment de "Sancta Eulàlia Provinciana", sinó a Banyols, i apareix vinculat a una dona.

El bisbe Vives promou, com els seus antecessors, l'establiment d'una Canònica al costat de la Catedral, que disposarà d'Hospital i de *Scriptorium*. Tot i que encara no funciona plenament, ja es registren els documents de dret que amb ell augmentaran notablement. Impulsa el domini territorial del bisbat legitimant l'autoritat de bisbe davant els senyors amb esglésies pròpies.

Després del pas d'Al-Mansur, molts propietaris venen per pagar el rescat dels seus captius i/o refer la documentació. El bisbe Vives és el principal comprador de terrenys i cases a Terrers Blancs. El 986 compra a Sènior, femina, vídua de Levisind, cases, corts, horts, terres i vinyes a Terrers Blancs i a Bederrida (nom provençal de les Corts) que havia heretat del seu marit, del seu fill i dels seus nets (Feliu, 1971, II, doc. 70). Era un ampli terreny comprès entre St. Pere Màrtir, la vall del Quart i el rierol que baixa de Pedralbes, origen del terme parroquial que s'establirà el 989 gràcies a noves compres i permutes, posant-lo sota l'advocació de Santa Eulàlia, tot i que aquest culte ja devia existir.

El 8 de novembre de 988, el bisbe Vives comprava unes vinyes a Recesind que eren d'un germà caigut en l'assalt de 985 i feia alguna permuta aglutinant terreny. El 989, Seniold i la seva dona Guirselma li venen cases i terres a Terrers Blancs, que limiten amb terrenys de la Seu. El 991 compra a Gausbert una altra vinya i el 5 de febrer de 992, cases i terres a Provençana a Oderic, anomenat Llobató²⁶ i a Orúcia, que li ven el seu dècim (la dècima part que el marit donava a la dona en casar-se i de la qual ella podia disposar lliurement).

Observant els documents, comprovem l'enorme poder del bisbe Vives, que va concentrant propietats a Provençals, Sarrià i la "via morisca": Magòria, Sants i Terrers Blancs (Descarrega, docs. 7-12) i comprant propietats als comtes a canvi d'unces d'or, diners obtinguts, segurament, amb les ràtzies.

Aurucia és una dona rica inclosa en el grup dels "homes lliures" pels historiadors.²⁷ Es relaciona amb potents com el comte Borrell, el jutge Auruç o el jueu Benvist, però no amb el bisbe. Això no és gens estrany, perquè els tractes amb els bisbes sempre els fan homes, cònjuges o alguna vídua, mentre que les dones propietàries, si fan algun tracte per si mateixes, és amb laics.

Al seu testament de 5 de febrer de 992,²⁸ Aurucia reparteix les seves possessions entre esglésies, familiars, preveres, pobres i amics. A Edelfred i a la seva dona Sinulo: cases, corts, terres, vinyes, horts amb pomers i pou a Barcelona, i a la Gavarra, a Richaris, familiar seu, li deixa una herència a Quinçà (i aquesta és la primera

referència al lloc on, dos segles més endavant, s'establirà la "Torre Blanca" de l'Hospitalet); i deixa la botiga que tenia a les portes de Barcelona i una vinya a la Granada a Grudella deovota. A Bonadona, filla de Gontard, li deixa una terra, i a Sinul i Iohane "Boveto", dones, altres pertinences tèxtils (aquest tipus de deixes sempre són per a dones).

Entre les donacions a esglésies trobem: un hort que va ser de Bonhome i Sese-nanda, "ad domum Sancti Petri cenobium Barchinona" per cobrir l'església de St. Sadurní, terra per a Santa Maria del Mar i Sant Just de Barcelona, unes vinyes a *Agudells* (Vall Hebron) a St. Cugat, dos casals (solars) que van ser de Guisand a St. Miquel, una vinya que va ser de Gotmar a Sant Celoni i un cens de la meitat de la propietat d'Enforcats a la Seu. (Feliu, 1971, I, p. 249)

Cedeix a Eldelfred, per a la seva venda, l'alou de Banyols, fent constar que l'hi havia venut el comte Borrell, que era al *terme* de Santa Eulàlia de Província i que havia estat dels que anomena un per un: Iuda, hebreu, Manchere, hebreu, Felicità, hebreu, Pesat, hebreu, Ava, hebreu, Ilia, femina²⁹ i Just. Destina la venda d'un alou a Magòria per al rescat de captius i una quantitat per al seu fill Recesind, captiu a Còrdova i, entre altres disposicions, retorna a Folc la vinya que el seu pare, Constantí, li va empenyorar (Udina i Abelló, 1984, doc. 37).

L'expressió "ad domum Sancti Petri" no és irrellevant. Manuel Riu³⁰ explica alguns significats dels Sants que són sota l'auspici dels monestirs: St. Joan Baptista implica asceti (com St. Joan de les Abadesses), Santa Maria o Nostra Senyora eren els títols escollits pels prelats i bisbes i St. Pere denominava refugis —comtals o privats— en les rutes per a viatgers. L'expressió significaria 'església amb comunitat' i és idèntica al vocable 'basílica'. Aurucia reconeix aquest carisma en un llenguatge i una simbologia del segle x, que al segle xi s'anirà perdent, quan Roma ho va unificant tot sota les canòniques que, seguint la regla més laxa de St. Agustí, vigilien el clergat secular i monacal, estableixen les parròquies de les quals rebran els censos i acaben, rotundament, amb l'acció pública eclesial i social femenina.

A la seva mort el 995, el bisbe Vives, tot i que deixa part de les seves possessions a la Catedral de Barcelona, deixa com a propietària dels alous de Senior i de Seniold, en un primer testament abans d'anar a Roma i en usdefruit en el segon abans de morir, Emmo "commatrem meua", a qui ja li havia fet donació el 989 i el 994. Al seu testament deixa també propietats que van ser dels captius a les seves germanes Bonadona i Ermetruit i nombrosos llegats més a familiars i eclesiàstics. (Udina i Abelló, 1984, doc. 44)

Aurucia, que participa del comerç i és part activa de la ciutat, sembla estar al mateix nivell estamental del bisbe. És una "deovota" més afí a les esglésies de St. Miquel, St. Just o Sta. Maria del Mar que a la Seu. Al nostre entendre podria pertànyer a un dels grups de predicadors itinerants que comptaven amb les dones, seguien l'ètica de l'evangeli cristià amb més radicalitat i no reconeixien un clergat escassament preparat i molt sovint corrupte.

"Aurutia deovota" era Gontevigia femina segons consta en la permuta que fa el bisbe Aeci (995-1010), el 1003, amb Goltred, de dos casals de l'església de St. Miquel a Reixac. Encara que en el testament d'Aurucia no es diu on eren aquests casals, coincideix la proximitat de les dates, el nom i que eren propietat de St. Miquel: "...in termino de Pasturano que vocant rexago.³¹ Advenit hec omnia [...] per discessionem quod ibi fecit Gontevigia femina que cognominabant Aurutia femina, deovota". Els casals afrontaven amb terres de Richilda i Blancutia. (ACB, FN 37, doc. 35)

En aquesta permuta de 1003 signen dos bisbes: Aeci i el jutge Ervigi "Marc". La ciutat ja havia funcionat amb dos bisbes (visigot i romà en els primers segles, franco-romà i hispanogot en aquestes èpoques). Feliu apunta dues hipòtesis —que són tres— sobre l'origen d'Aeci: que fos italià de Venècia, apuntant el comerç bizantí, o de Roma, afermant el papat i la unificació de les esglésies, o que fos d'Occitània i afí a la comtessa Ermenssenda. La relació comercial és molt notòria, atès que s'intensifiquen els tractes amb el tal Goltred. Aeci morirà en l'expedició de 1010 a Còrdova i el comerç estava molt lligat a les ràtzies. Però Aeci està reconegut entre els bisbes de Barcelona i sembla que l'intrús seria el jutge Ervigi "Marc". De fet, ell és la persona influent en la cort d'Ermenssenda, com després serà el seu fill, Ponç Bonfill Marc, que ajudà a compilar els "Usatges". Aquests dos bisbats paral·lels apunten a la coexistència i les competències entre l'Església de Narbona i el bisbat local, obrint-se camí, amb la Casa Comtal de Barcelona, cap a Roma.

Amb Aurucia ens sembla estar assistint a l'inici dels que, dos segles després, seran condemnats per no sotmetre a l'Església de Roma la que consideraven "la usurpadora". Amb paraules d'algú de la mateixa Església: "recordem que els càtars pretenien ser una altra Església i això, ni eclesiològicament ni sociològicament no podia ser acceptat".³² Els que més endavant seran categoritzats com a "càtars", eren "només" cristians que treballaven en comú amb catòlics i amb gent d'altres religions, evangelitzaven —amb una presència important i reconeguda de les dones— en llengua vernacular, mostraven un alt nivell de conseqüència ètica i, decidits a no mentir, declaraven "en justícia i veritat". Eren coneguts com a "bons homes" i "bones dones".

6. Segle XI, la fi dels noms de les dones soles

Coneixem millor les dones esmentades a la venda del prat de 995 per la revenda de 1001 (1002 segons el desfasament de l'ACB), en què Ferriol i la seva dona Ferrosa, junt amb Morató i Audesinda, venen a Vives, fill de Llorenç (el de Provençals), una terra amb casa, cort, pou i arbres a Banyols per tres unces d'or, un preu elevat que mostra que la propietat era important. Sembla que els propietaris, potser amb els seus familiars, van millorar-la per revendre-la. El document està més llatinitzat i els terrenys molt ben mesurats (segons Codina és l'únic document d'aquest segle que ho està). Als límits tornem a veure el rec d'Amalvígia, Bonafilla, fèmina, filla de Sisoald, Isarn de Fodexo (Foix) i el Llobregadell. (ACA, perg. Ramon Borrell, n. 63)

La torre de la Granada va ser destruïda i, per restaurar-la, el bisbe Aeci ven el 1005 a Guitard "*grec*", fill del jutge Auruç, terra a Banyols que era de Sta. Maria del Mar i que limitava, pel sud, amb un canal i un prat. Niec Altemir i la seva dona Quixol li venen al mateix Guitard, el 1007, set peces de terra a Banyols, una d'elles amb una torre de pedra i calç, pous i fonts i una altra amb un estable tocant a l'estany del Llobregadell. Entre els límits, quatre noms de dones: Beneata, Aurofacta, Cusca i Calvucia. El document és a l'arxiu del monestir de Sant Pere de les Puel·les. (AMSPP, perg. 10, Descarrega, doc. 21)

Bonafilla, filla de Sisoald (el de la torre de la Granada), es deia Ermengarda, segons consta en una venda del 3 de maig de 998 a Provençals. (ACA, perg. Ramon Borrell, n. 37) El 28 de gener de 1009 es juren les seves disposicions testamentàries davant l'altar de Santa Coloma de la Catedral. Deixa llegats al seu espòs Gondemar, a les seves filles Engòncia i Ermengarda, als seus fills i a altres esglésies com St. Miquel, St. Pere de les Puel·les i Sta. Maria del Mar, i dona algunes pertinences a Júlia i a Matersinda. (ACB, FN 37, doc. 118) Entre els testimonis, a més del seu espòs, Gondemar, del jutge Auruç i del levita Bonhom, se n'anomenen molts altres, afegint al final "i molts altres bons homes".³³ Aquest fet mostra que aquests renoms que s'afegeixen o substitueixen els noms propis assenyalen també un conjunt de persones cridades sovint a testificar i/o a presenciar procediments, persones en la paraula de les quals es confia en una època en què alguns jutges encara respectaven el testimoni oral. Entre les signatures, tornem a trobar els dos bisbes barcelonins: Ervigi, "Marc" i Aeci.

Bonafilla té fills i filles, però només anomena les filles. Els historiadors expliquen que sovint no apareixen els fills en els testaments perquè aquests ja tenien la legítima; en canvi, sí que s'especifiquen donacions particulars, com les de les esglésies, o s'indica alguna protecció especial envers els més vulnerables i/o allunyats familiarment (la més petita encara no casada, un fillol, amigues, serventes a les quals es deixa alguna cosa o esclaves que s'alliberen).

A l'Arxiu Capitular de Barcelona consta un testament de 1005 d'un tal Guitard que erròniament s'ha considerat com el vescomte de Barcelona, tot i que no hi ha cap element que el vinculi amb la família vescomtal i que ens consta que ja no vivia el 997. (Ruiz-Domènec, docs. 10 i 17) El 1005 és Geriberga qui mor, llegant part dels seus béns a St. Cugat. El Guitard de 1005 reparteix el castell de Barberà entre la Seu i St. Miquel, les seves armes i estris de guerra entre el clergat de la catedral i els monjos de St. Cugat, i deixa a Cusca, "germana seva" (biològicament o religiosament), terres i propietats que al seu òbit passaran a St. Pere de les Puel·les. Els marmessors del testament, jurat sobre l'altar de Santa Coloma, són Aecio episcopus, Bonutius presbítero, Segfridus diachonus, Atone, sacer, Sinderedus et Cusca devota, una més entre els "*supra dictos sacerdotes*". (ACB, FN 37, docs. 54, 55 i 66)

El 996 trobem la signatura de Cusca Devota al costat de l'abadessa Ermel·la i de les germanes Argudamia, Quintilo i Riquildis. El 1009 la tornem a trobar al costat

de l'abadessa Teudelinda i de les germanes Argudamia, Ermetruit, Quintilo i Sinulo, totes elles amb l'afegit de "deodicada". En ambdós casos el motiu és una permuta amb Guimarà i la seva dona, Orucia. En la segona, "amb consentiment del bisbe Aeci i decret del comte Ramon i de la comtessa Ermessenda", les germanes donen un alou a Guimarà a Provençals, on aquest ja havia edificat, rebent a canvi unes vinyes i uns diners per a la restauració del cenobi. (ACA, Ramon Borrell, 22 i 93) Una permuta similar es va fer el 989, en què els actuant eren Guimarà, l'abadessa Adelaida Bonafilla, les germanes "deodicades": Argudamia, Quintilo, Ermetruit i als límits: Advora, "deodicada", de qui era la terra abans de l'assalt de 985, i altres dones soles: Ermengarda, filla de Recosind i Aurucia, filla de Girgas. (ACA, Borrell II, 44 en Udina i Martorell, doc. 212) Guimarà i Orucia són compradors habituals, com altres matrimonis que s'enriqueixen amb el beneplàcit dels poderosos. Guimarà, mandatari de la Seu, sembla actuar en benefici propi.

Les dones soles que veiem als límits entre final de segle X i inicis del segle XI comencen aviat a vendre les seves terres, mostrant que alguna cosa està canviant. Prendrem com a referència la primera dona que trobem amb cognom: "Casta de Cercle", una dona que potser prové de la genealogia del Cast de 938. Aquesta dona fa de pont entre aquells primers colonitzadors de la frontera que van prendre possessió d'aquestes terres, cristians de tradició francogoda que inicialment donaven a la Seu i a diverses esglésies locals, i en la segona meitat de segle X donen a St. Miquel, sense saber que tot passaria a un mateix poder que s'anava fent amb els béns jurídics i econòmics.

L'1 de juny de 1000, Oruç i Gondemara venen a Gotmar i Casta una terra a Banyols que limita amb terres d'Auruç, jutge, i d'Adilfia i els seus fills. Gotmar i un altre germà, Elies, moren en l'expedició de 1010. Complint una de les seves voluntats, Lupone, Candedi i Ermengarda venen una terra a Provençana que limita amb la vinya que va ser d'Aurucia i amb una vinya d'Amat (de la família de Castellví de Rosanes). Ponç, levita, és qui la nomena com "Casta de Cercle" el 1020, quan permuta amb el bisbe Deudat (1010-1029) un alou que limita amb la terra del seu marit, el difunt Gondemar (o Gotmar). Uns dies després, Casta, amb els seus fills Bonhom, Amalric i Miró i les seves filles Ermegod i Matrisinda permuten amb el bisbe Deudat el seu alou de Cercle. (Descarrega, doc. 18: 1000; doc. 22: 1010 i docs. 27 i 28: 1020)

Respecte de Calvúcia, hem trobat un Calvuç el 977, quan Ranesind i Ermovígia donen una vinya al Vallès a St. Miquel de Barcelona. (Feliu, 1971, II, doc. 53) El 1016 Calvúcia i els seus fills: Lluís —amb la seva dona Bonafilla—, Bernat, Angúncia i Fruio, venen a Ermenir una torre amb cases, horts, arbres, terra treballada i terra erma, un pou i un estany que limiten amb terres de Guitard Grec, de Sensena, femina, i del vescomte Udalard, i per tant podem assegurar que la Calvúcia dels límits de 1007 és la mateixa que ven el 1016. (Descarrega, doc. 24) El 1008, Calvúcia i Guisand, esposos, vengueren al bisbe Aeci una vinya plantada a Provençals, en terra de Santa Maria del Mar "moguts per la necessitat". (Feliu, 1971, II, doc. 168)

De Beneata no hem trobat res més, excepte —i per seguir amb la línia del nom patern— un Benet, anomenat Guidalmar, que amb el seu germà Guimarà (el que ja hem vist), va permutar, el 995, una vinya a Provençals amb Aeci. (Feliu, 1971, II, doc. 121)

La dona Sensena ven el 1017 al bisbe Deudad un ampli alou a Banyols que inclou terres, una casa feta de pedra i calç, un corral "a prop de les canyes", pou, pomes i figueres i la meitat d'una torre situada a l'"estany llarg"; limita amb la via que va de Barcelona a Santa Eulàlia de Provençana i a Cornellà, al nord; amb el coll dels Enforcats i Montjuïc, a l'est; amb el litoral marí, al sud i amb el riu Llobregat a l'oest. (Descarrega, doc. 26)

Per últim acabem amb el que serà un inici, el de la Torre Blanca del segle XII, on s'aglutinarà "la pobla", actualment el Centre de l'Hospitalet. Codina recull la venda de 25 de juliol de 1017 (pàg. 47) o de 1016 (ACB, FN 38, doc. 256), de part de l'heretat a la Torre Blanca, de Guifré Carbonell i la seva dona Sinulo a Renard Bovet, però aquest topònim és, en aquest cas, referit a Provençals, tot i que els noms dels actants ens són propers.

El 21 de novembre de 1013 Grudil·la, "devota", ven a Guifred anomenat "Carbonell" i a la seva dona "Sindul" la tercera part d'una terra que tenia per donació i que limitava amb el coll de Codines a l'est, amb la "strata publica" al nord, amb la via que va a Llanera al sud i amb el torrent "que corre quan plou" a l'oest. (ACB, FN 37, doc. 207) Aquesta venda, que sí que es fa a Provençana, no està recollida a l'obra *Els pagesos*. Grudil·la, deovota (o femina deodidata com signa el document) ha de ser la que tenia amistat amb Aurucia deodidata, la qual cosa fa evident que els béns que van administrar dones soles van passar a mans d'homes (clergues o laics), que els historiadors han obviat els noms de les dones, fins i tot quan aquests remeten a fets memorables com l'inici de Santa Eulàlia de Provençana o el de Quinquà, i que recollir-los aporta quelcom en què indagar, com aquesta proximitat entre els propietaris/àries de la Torre Blanca de Provençals i la de Provençana, base del pròxim article.

6. Feudalització: el *mansum* de Malvige

A principis de segle XI, les relacions de força comencen a canviar. Els guerrers dominen la frontera fent córrer els diners de les ràtzies. Alguns nobles afavoreixen intercanvis comercials desplaçant riquesa cap a les urbs. Tots intenten fer tractes amb uns comtes i bisbes que saben negociar amb uns i altres per seguir mantenint els seus privilegis. El feudalisme s'instaura i les dones perden poder i reconeixement, tant a les famílies com als monestirs.

El 1023, el bisbe Deudat amb el seu acòlit, el llavors canonge Guislabert, consagra l'església de Sant Cugat "del rec" o "del camí" a la via de Barcelona al Vallès, extramurs de la ciutat. En aquest document trobem, a l'inici de les nombroses signatures, Johannes per l'Església Catòlica romana i Guifred per l'església episcopal de

Narbona. Aquestes dues firmes, juntament amb la del mateix Deudat, assenyalen el procés d'unificació sota el papat. Al final signen Berenguer Ramon I (1005-1035) i la comtessa vídua Ermessenda.

Entre 1027 i 1028 Berenguer Ramon I i la seva segona esposa, Guisla de Lluçà (1012-1079), lliuren a la Catedral i al seu bisbe Deudat el monestir de St. Pere (cosa que no van aconseguir fer amb St. Cugat), amb les seves terres i esglésies. (Mas, vol. IX, núm. 434) A partir de llavors les permutes o donacions a St. Pere seran sempre a benefici de la Seu i dels seus cercles pròxims.

Els béns acumulats per la Seu i la preponderància del comte sobre unes terres que dominen els senyors de la zona, estimula els conflictes entre els que volen imposar-se i els que no volen perdre el seu domini. A partir de 1030 es produeixen diferents rebel·lions contra el poder comtal i el de l'Església, prenent gran magnitud a la nostra zona amb Mir Geribert, que es fa dir "Comte Mir". El seu delictes principal serà l'intent d'usurpar, o de repartir, poder.³⁴

Les fams degudes a les males collites, en una economia de subsistència, són freqüents. Les dones soles, especialment, es veuen obligades a vendre, com Raquel que, el 1038, amb els seus set fills, empenyora una vinya a causa de l'esterilitat de la terra i de la fam. (ACB, FN 38, doc. 567)

Els anatemes de les "assemblees de treva i pau" imposen severes condemnes, com l'excomunió, a qui, segons els que ostenten el major poder, viu de la rapinya (en realitat, tots ho feien). L'orde del Cluny, al servei directe del papat, reforma els monestirs mitjançant la salmòdia i el llatí, però també encunyant moneda i combatent amb les armes. L'Església de Roma imposa el seu domini. Les dones soles van desapareixent. Les germanes són recloses en clausura, a la que moltes es resistiran (com les de St. Pere).

Un exemple de pèrdua d'autoritat femenina i del canvi de paradigma social és el de Blancúcia que, el 1044, al costat del seu fill Guillem i de les seves filles Ermessendis i Maiassendis, venen un alou al Vallès al ja bisbe Guislabert (1035-1061) per tal que aquestes quedin sota la seva tutela per contraure matrimoni i accedir a una millor posició. (ACB, FN 39, doc. 679)

El 1046 el nou comte, Ramon Berenguer I (1023-1076), i la seva primera esposa, Elisabet de Nîmes (-1039), donen a la Seu les esglésies de St. Miquel i de St. Vicenç de Sarrià, i això sembla obligar els petits propietaris propers a vendre. Sovint ho fan en grups, molts dels quals són de dones soles. (ACB, FN 39, docs. 701, 721, 724) Les esglésies passen, amb el beneplàcit dels comtes, al domini de la Canònica, exercint la Seu el dret de sepultura. Les que es resistien es trobaven sota l'amenaça d'excomunió.

El 1048, els esposos Bonfill Mir i Quixol, amb el consentiment de Guislabert, venen a un clergue una vinya a Montjuïc, a prop dels Enforcats i del lloc denominat "vinyes episcopals". (ACB, FN 39, doc. 741)

Encara anem trobant memòria del passat. El 1051 Godmar i el seu germà Ramon, fills de Bels, permuten amb Ermengol Oruç i la seva dona, Bonadona, una terra que va ser propietat del seu oncle Mir Gotmar, que limitava amb el regadiu d'Amalvígia i amb terra d'Ermengol Oruç. (Descarrega, doc. 49)

El 1052 el bisbe Guislabert jura fidelitat al comte i a la seva nova dona Almodis de la Marca (-1071). Beneint aquesta unió, accepta el repudi que havia fet el comte sobre la seva segona dona, Blanca de Narbona, triada per la seva àvia Ermessenda en quedar vidu i a la qual va deixar tancada en un castell. Cap altre bisbat estava de part de Ramon Berenguer I, així que Guislabert rebrà les seves prebendes, el que accelera el canvi de paradigma de poder.

Quan encara no s'havia completat aquest canvi, el 18 d'abril de 1054 el bisbe Guislabert reclama cases i sagrera de St. Boi a Guillem Oliva, que les tenia perquè el comte Mir havia venut els delmes i primícies al vicari Galí, i el fill d'aquest, Guillem de Sant Martí, n'havia fet donació a la Seu per reparar els danys de la Granada, però només d'aquests censos, com constava en les escriptures que es van presentar al costat dels testimonis que confirmen que les propietats eren de Guillem Oliva i d'Ermengarda, la seva dona, filla de Guillem de Sant Martí. El jutge dictamina: "seran d'ells, però han d'enterrar els morts sense contrarietat ni redempció, així ni bisbes ni clergues els importunaran més". (Mas, vol. ix, núm. 678) Els Sant Martí van ser una família emparentada amb Mir Geribert, a causa de la qual aquest va entrar en nombrosos plets reclamant justícia i actuant si no l'aconseguia.

Els nous comtes van decretar, el 20 de novembre de 1054, la inviolabilitat de tots els drets, béns i possessions dels canonges. (ACB, FN 39, doc. 873) El 17 de desembre de 1054, Guislabert ven a Seniofred Bonfill una terra a "Pedres Albes" (Pedralbes) que limita amb terres del comprador i de Beliards (dona), del comprador i d'Anna, del comprador i de Sant Pere de les Puel·les. (Ruiz-Domènec, doc. 82) El fet de mencionar el comprador al costat dels altres noms deu voler dir que es reconeix la propietat usufructuària temporal. Seguim trobant indicis de la proximitat entre les dones soles i el monestir de St. Pere.

En un document de 1053, Bonadona, filla de Bonadona (de la família del Vives de Provençals) i d'Ermengol Oruç (fill del jutge Oruç), ofereix a la Canònica unes vinyes al Vallès del seu marit Bonfill Joan, levita, i una torre òptima a Banyols, reservant-se'n l'usdefruit mentre visqui i demanant ser enterrada a la Canònica. El 1054 la veiem donant "lliurement" al seu fill Guerau (o Gerard) Atalà una terra amb estable a Banyols on, als límits, trobem Guitard Grec. (Descarrega, docs. 52 i 54) El 1055, Guislabert renuncia i evacua de la terra que "va donar" Bonadona i el seu marit Joan a Banyols, reconeixent que la donació no havia estat voluntària. (Ruiz-Domènec, doc. 83) En un document de la mateixa data, Bonadona i Joan donen a Déu i a la Canònica un alou a Montjuïc que havia estat del seu anterior marit, Seniofred, donant també totes les pedres que es troben en els seus límits i que serviràn per edificar la Canònica. En aquest document es fa constar que li havia estat

retornat el terreny de Banyols. (Descarrega, doc. 57) Aquesta pràctica, aquí reconeguda, no devia ser infreqüent i més abusiva amb els més pobres.

El 1055, els nous comtes, amb el bisbe Guislabert, donen de nou a la Seu les esglésies de St. Miquel i St. Vicenç de Sarrià. (ACB, FN 39, doc. 886) Així es va consolidant la unificació de l'Església i l'aliança d'aquesta amb un poder que afavoreix l'enriquiment propi o dels seus familiars. Aquestes donacions obliguen molts petits propietaris a malvendre al bisbe per quedar-se en règim d'usdefruit. El 1056, un jutge, Guisad, encara aconsegueix que Guislabert evacui d'un alou a Banyols, presentant nombrosos testimonis i escriptures que el bisbe no tenia. El document no especifica els límits de l'alou. (Descarrega, doc. 59)

Banyols segueix estant més poblada i compta amb una vida activa i dinàmica, mentre que a Provençana els tractes segueixen donant-se entre clergues que es relloquen càrrecs i propietats entre ells mateixos i/o amb els seus fills, ja que no podien tenir esposes, però sí que tenien "concubines".

El primer esment de la parròquia, després de la que vam veure el 986 amb Aurucia, és una pignora que fan Jofre Vidal i la seva dona Kixol, el 1045, a Jucifá de tres cases amb sitges, terra, arbres i pou a Quart per tres unces d'or que li devien. En els límits només apareixen noms d'homes. Uns mesos després un levita, Ramon, dona a la Seu diferents propietats, entre les quals un sagrari a Provinciana, amb la condició que les tingui en usdefruit Mir Guillem, sagristà. (Descarrega, docs. 42 i 45) El 1054 els marmessors de Riquilda —dona que va ser d'Onofre Amat del llinatge de Sendred— Guillem i Ramon Amat, Amalric Aeci i Matrisinda donen una terra i vinya prop de l'església de Santa Eulàlia de Provençana, que limita per l'est amb el "Sagrè" que tenien el prevere Ansulf i Geribert Giscafred. El 1055, Amat Eldric i la seva esposa Adelaida empenyoren a Jucifia les propietats que havien comprat a la parròquia de Santa Eulàlia de Provençana. El 1057, Ramon i Ermessenda venen el "Sagrè" que ella tenia del seu anterior marit a Viulla. (Descarrega, docs. 55, 58 i 64) Aquesta és la situació que trobem a l'entorn de la parròquia en aquests anys.

El 1057, els nous comtes aconsegueixen que l'anciana comtessa Ermessenda els vengui els seus drets i es retiri del joc i que els barons els jurin fidelitat. A canvi, han de fer concessions, amb la qual cosa el feudalisme s'instaurarà de ple. Ja no actuaran els jutges professionals, sinó una mena d'àrbitres escollits per les parts. Els senescals protegiran el poder del comte relegant els vescomtes. És el que passa amb el mansum de Malvige.

I el 1057, sent comte de Barcelona Ramon Berenguer I, els esposos Gomar i Otula venen als esposos Borrell Guimerà i Orutia, per trenta unces d'or, el mas de Malvige amb les seves propietats, entre les quals, una església.

1057, maig, 8. Venda del mas de Malvige amb totes les seves pertinences i termes, prats i pastures, cases, sòls i el que hi ha damunt d'ells, arbres de di-

verses classes i una església, exceptuant la franquesa del comte, feta per Gomar i Otula, sa muller a Borrell Guimerà i a la seva muller Orúcia. Està situat a la parròquia de Santa Eulàlia de Provençana, comtat de Barcelona, al lloc que anomenen mas de Malvige. Limita pel nord amb la via que ve de Lanera i va cap a Cudines, per l'est amb l'alou de Gombal Guiscafret, amb l'alou de Berenguer Bernat de Colomer (Columbario), amb l'alou de Sant Pere de Roda, amb l'alou d'Ermengol Geribert d'Arigine i amb el rec,³⁵ pel sud amb el rec de Bertulera i amb l'alou de Bernat Ramon, i per l'oest amb l'alou de Bonfill Oriz, amb l'alou de Pirofred de Roda Milà i amb l'alou de Sant Cugat. El preu de la venda és de 30 unces d'or cuit. El delme del mas el té la Canònica de la Santa Creu i la primícia Santa Eulàlia de Provençana perquè es cantin misses. Per raó de la venda, el comte rep un mul". (Descarrega, doc. 65)

Un mas indica que la propietat era de certa importància i que quedava sota el domini d'un senyor, que el podia sotmetre als "mals usos". Un *mansum* envoltat de propietaris que impacten: Bernat Ramon és un dives o personatge ric de la ciutat molt proper al bisbe Guislabert, a qui veiem comprant sovint a Quinçà i Banyols. Berenguer Bernat i la casa d'Orís formen part dels senescals del comte. A més de St. Cugat, veiem el monestir benedictí St. Pere de Roda, de gran poder feudal i dedicat a instaurar la reforma del Cluny, i altres noms que desconeixem però que reconeixem com a senyorials. En cap altra transacció econòmica de la zona trobem tants noms d'aquest tipus junts.

Foto 2: Ermita de Bellvitge en l'actualitat.

Suposem que aquest mas és la capella del segle XI trobada a quatre metres de profunditat de l'ermita de Bellvitge durant les excavacions arqueològiques que va dur a terme el Museu Arqueològic de Catalunya entre 1979 i 1981, sota la direcció d'Albert López Mullor,³⁶ en què es van descobrir unes tombes del segle XII de nens d'entre un i vuit anys i d'una dona d'uns trenta.

L'Església no reconeix la capella com a tal, sinó que la sotmet convertint-la en un feu. Tot apunta que serà un lloc on el comte (amb la franquícia que es reserva) i el bisbe tindrien dret d'allotjament amb les seves cavalcadures.³⁷

Una sagrera on ja es guardava el gra, es protegia els animals, s'aprofitava una aigua canalitzada i s'enterrava els morts, activitats comunitàries que passen al domini dels nous potents amb uns guanys que revertiran en una església del refet bisbat de Barcelona, la de Provençana, que està per fer —o refer— i en la nova Catedral amb les obres a punt d'acabar (va ser consagrada el 1058).

Entre les signatures, les de Mir Geribert i la seva dona Guilla, que vol dir que la venda del mansum està relacionada amb els assumptes que van succeir aquells dies. Borrell Guimerà és descendent del Guimerà que permutava amb St. Pere. És curiós que l'esposa de Guimarà i la de Borrell Guimerà es diguin Orúcia, i també la semblança amb el nom d'Otula, o el cost de la venda, que recorda les trenta monedes de la traïció, un preu molt elevat que demostra que la propietat era important. Per la manera en què Mir Geribert, o qui redacta el seu testament el 1060, es refereix al Guimarà magistrat recordant-li les seves obligacions contractuals per l'"hostaldad" que regentava a St. Pere de Subirats (ACB, FN 39, doc. 1014), es confirma que el tal Guimarà era el que podríem anomenar un arribista i ens porta a pensar que qui va comprar el *mansum* el regentaria com un tràmit administratiu i lucratiu al servei d'una institució eclesial com la Canònica, que va prenent rellevància.

L'1 de juliol de 1058, Mir Geribert, amb la seva dona, Guisla de Besora, i els seus fills, Bernat i Gombau, lliura als comtes el castell del Port, tot íntegre, situat entre Enforcats a l'est, la via que va a Santa Eulàlia de Provençana al nord, el litoral marí al sud i el riu Llobregat a l'oest (és a dir, Banyols), reconeixent una "culpam maximam quan contra vós comisimus"³⁸ i els jura fidelitat en presència del seu cosí, el bisbe Guislabert, posicionat a favor de la connivència entre el poder comtal i eclesial. (Ruiz-Domènec, doc. 103)

El 18 de novembre de 1058 es consagra la catedral de Barcelona com a Catedral de la Santa Creu i de Santa Eulàlia. Comptarà per al seu sosteniment, entre altres prebendes, amb les pàries de Dénia, Mallorca i Menorca, confirmades poc després pel rei local Alí, que sotmet els bisbes i bisbats d'aquestes poblacions al de Barcelona. (ACB, FN 39, docs . 973 i 977)

El cisma és ja un fet: l'Església d'Orient queda sota el patriarca de Constantinoble i la d'Occident, sota el papat. Les discussions sobre el que realment va suposar el feudalisme

encara continuen, però el que no admet cap dubte és que els nous potents —senescals, magistrats, canonges, tots amb les seves milícies— expulsen la dona de la història.

Establim una hipòtesi que, si no pot ser demostrada, sí que està justificada. A Banyols, a finals del segle x i principis del segle xi, hi havia persones, entre les quals dones soles properes a l'incipient monestir benedictí de St. Pere de les Puel·les, que es van agrupar (si no ho estaven prèviament) per fer obres necessàries: recs, cellers, cases, corts, pous, horts... en una zona ben comunicada i amb amplis prats per a la pastura, on tindrien una petita església amb la seva sagrera (com demostren els enterraments trobats). Quan Mir Geribert lliurà les seves possessions del castell del Port als nous comtes, especifica que s'exceptua l'alou que tenia en feu el bisbe Guislabert, son cosí. (Ruiz-Domènec, doc. 103) Ningú no sap quin alou era. Podria ser el *mansum* de Malvige, amb una església que la Seu havia enfeudat poc abans. Un *mansum* i un prat que generava riquesa, on es podrien instal·lar guerrers, amb les seves cavalcadures, al servei dels nous senyors que es fan amb els fluxos econòmics de la zona. Corroborà aquesta tesi el fet que el prat quedarà, més endavant, vinculat a la Torre Blanca, on s'instal·laran *milites* al servei de la Canònica.

El 1059, Bernat Mir, levita, fill de Mir Geribert, dona a la Seu el Castell del Port (els seus drets), però aquí els límits arriben, per la part oriental, fins al Besòs. El 1049 vèiem aquests amplis límits en el testament de Ramon Borrell, levita, que donava a la Canònica amb la condició que Mir Guillem el retingui de per vida. El 1025 Gauscefred i Kixol havien venut a Miró i Kixol un alou a Santa Eulàlia de Provençana amb els mateixos límits (entre el Besòs i el Llobregat i entre la muntanya Orsa i el mar), document que és a Sant Pere dels Puel·les. (Descarrega, docs. 71: 1059, 47: 1049 i 32: 1025)

Sembla que els béns van passant entre nobles i potents fins que l'Església se'ls fa seus. En ocasions podrien ser diversos senyors alhora que reclamen censos sobre una mateixa tinença, amb la qual cosa hauríem de canviar la imatge del feudalisme: la base és la mateixa, la dels i les que mantenen el sistema amb el seu esforç i treball, una àmplia base assentada en una terra que dona als seus fills i filles de la mateixa manera que els engoleix, però per sobre no hi hauria un vèrtex sinó diversos i amb disputes entre ells.

La Canònica, encarregada de les compres per evitar que ho fes el clergat, acaba deixant el poder en mans d'unes quantes famílies de la ciutat i pot ser que això provoqui en major mesura la irrupció de la burgesia. Les diferències que havíem delimitat territorialment entre el domini comtal respecte de l'episcopal es difuminen ara, mentre va unificant-se el poder de l'Església amb el del capital.

El 1072, el monestir de St. Pere de les Puel·les rep, a petició de l'abat de Cuixà, una butlla papal per la qual queda lliure del domini episcopal i amb el dret de donar sepultura i rebre oblacions, cosa que ocasionarà litigis amb el bisbe. (Cabrè, 1985, doc. 50)

Els noms de les dones soles ja són escassos. El 1086, Estefania ven a Nèvia una part del que li va donar Berenguer Sendred "a qui havia servit"; el document es troba a St. Pere. El 1088, Madrisinda dona a la seva filla Adelaida terres, vinyes, aigües, prats, cases, un molí amb el seu rec i unes terres a Provinciana, especificant que ho feia "de manera totalment voluntària". (Descarrega, docs. 107 i 112)

El 1090, pocs anys abans de la consagració de l'església de Provençana, seran de nou venuts a un clergue: sagrers, corts, terres i vinyes del celler de la parròquia. (Descarrega, doc. 113) La nova església parroquial serà consagrada el 1101, quedant sota la Canònica amb les seves possessions: quatre cases de clergues, terres, vinyes, arbres, delmes i primícies. L'absentisme de rector i l'arrendament de càrrecs continuarà i aquest serà el principal motiu que al segle XV s'erigeixi una nova església parroquial a "la pobla" (Quinçà).

Conclusions

Entre la segona meitat del segle X i la primera del segle XI, al lloc anomenat Banyols i a l'entorn de Barcelona, hi havia dones autodenominades i reconegudes com a *deodicatae* i *deovotae*. Encara que no pertanyessin a la comunitat benedictina del monestir de St. Pere de les Puel·les, hi són properes, territorialment o documentalment, com també ho són altres dones, encara que no duguin associat aquest terme.

Molts historiadors tradueixen aquests termes per monges, però s'haurien de consignar d'aquesta manera, literalment, ja que no totes pertanyien a una comunitat religiosa i, al segle X i principis del segle XI, feien ús dels seus béns i formaven part activa del dinamisme social, que no és el que se sol entendre per "monja". Tampoc es poden traduir aquests termes per "donades", ja que aquestes corresponen a una època posterior (s. XII- XIII), quan es "donaven" a una institució religiosa, cosa que no succeeix en molts dels casos que veiem associats a les "deovotes".

Durant el segle X i principis del segle XI, Banyols té molta més relació amb l'àrea comercial de Montjuïc que amb Provençana. Quan Mir Geribert lliura les seves possessions als nous comtes, exceptua un feu de l'Església que podria ser el *mansum* de Malvige, que el 1057 apareix envoltat de senescals, dives i ordes religiosos que imposaven la reforma del Cluny controlant els béns que es generaven.

No queda clar el canvi de nom entre Amalvígia i Malvige i d'aquest a Bellvitge, ja que el 1051 encara s'anomenava el regadiu d'Amalvígia i, poc després de la venda de 1057 del *mansum* de Malvige, el tornem a veure en el testament de Bovet Renard el 1059 (ACB, FN 39, doc. 993), com el continuarem trobant el 1066 i 1067. De fet, el nom d'Amalvígia és recordat en diverses ocasions fins al segle XIII (1211), quan el bisbe reclama el "delme d'Amalvigo", mentre que el nom de Malvige només surt, endemés de 1057, una altra vegada, en un document de 1179 de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, a Santa Anna (priorat on estaven adscrits els ordes religiosomilitars).

De la mateixa manera que anem donant a conèixer el nom d'Amalvígia (una plaça de l'Hospitalet duu el seu nom), hauríem de fer-ho amb Aurucia Deodicata, ja que el seu nom és el primer que es relaciona amb "Santa Eulàlia de Provençana" i amb la zona de Quinçà. Potser incorporar les dones obviades obligarà a refer la història.

L'Església, el poder més estructurat, va acabar amb els moviments cristians que no va poder sotmetre i amb gairebé tot vestigi d'ells, especialment dels que comptaven amb la participació de les dones, però van existir homes i dones que vivien inspirats per l'evangeli, d'una manera més lliure, teixint bones relacions amb gent diversa. Els seus noms perduren entre allò tan nimi que no es van prendre la molèstia d'eliminar, en allò tan concret que precisaren consignar. Els seus noms són una crida per millorar el coneixement històric.

Partir dels noms de les dones m'ha permès acotar el treball i ressaltar alguns aspectes sobre els quals s'ha passat de puntetes, però que acaben donant llum a això tan rebregat que és la història del poder. Una història que sempre ha amagat els i les que la sustenten amb els seus treballs i les seves cures.

La història explicada des de baix no resulta tan rupturista com la del poder i les seves disputes. L'estudi de les dones dona mostres d'aquest dinamisme continu de la història, en què de vegades emergeix el discontinu només per restablir nous equilibris.

Ha estat un viatge apassionant cap al més pregon del lloc que habito. Un temps i un espai on he plantat un observatori que us convido a visitar.

NOTES.

1. CODINA I VILÀ, Jaume (1987). *Els Pagesos de Provençana (984-1807). Societat i economia a l'Hospitalet pre-industrial*. Publicacions de la Abadia de Montserrat (3 vols.).

2. CABRÉ, Montserrat. "Deodicatae y devotae. La regulació de la religiosidad femenina en los condados catalanes, siglos IX-X", a: DIVERSOS AUTORS (1989). *Las mujeres en el cristianismo medieval. Imágenes teóricas y cauces de actuación religiosa*. Ángela Muñoz. Laya. As. Cultural Al-Mudayna, p. 169-182.

3. PAGÈS I PARETAS, Montserrat (1992). *Art Romànic i Feudalisme al Baix Llobregat*. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat.

4. BONNASSIE, Pierre (1979). *Catalunya mil anys enrere (segles X-XI), 1. Economia i Societat pre-feudal. 2. Economia i Societat feudal*. Barcelona: 62.

5. Goltred era un ric propietari de Reixac que havia aconseguit els seus guanys gràcies a les ràtzies i al comerç de teixits andalusins amb Llenguadoc i Itàlia. El trobem molt sovint com prant terres i propietats al Vallès.

6. Condomini: unitat d'explotació agrària compartida.
7. CAMPANY, J. (2013) "Dones a Eramprunyà al segle X". Centre d'Estudis de Gavà.
8. El lloc fa referència a Monistrol d'Anoia. BOLÒS, Jordi; HURTADO, Víctor (2018). *Atlas del Comtat de Barcelona (801-993)*. Barcelona: Dalmau, p. 42.
- 9, Així ho pensa també el professor Jordi Gibert Rebull (2013): "A l'ombra de Barchinona. Antecedents i gènesi de la societat feudal a l'entorn del delta del Llobregat (segles VI-XI)".
10. St. Pere de les Puel·les va ser fundat pels comtes Sunyer (890-950) i Riquilda de Tolosa (905-955), que el doten amb amplis alous a Cervelló, i consagrat pel bisbe de Barcelona Guil·larà (937-959) el 945 sobre l'església de St. Sadurní en la "Vila nova de St. Pere", extramurs de la ciutat. Al desembre de 951, el rei Lluís IV "d'ultramar" confirma els béns del monestir a precs de la seva esposa Gerberga de Saxònia (914-984), germana d'Otó I (912-973) i del comte Odalric (història fundacional similar a la de Santa Cecília de Montserrat).
11. Com a exemple d'aquesta confiança: el 1011, Mayer fa una donació a Sant Cugat deixant com a usufructuària Espetosa, fent constar que "si els monjos o abats intenten atemptar contra aquesta disposició el llegat passarà a Sant Pere de les Puel·les". (Rius, CSC, vol. II, n. 434)
12. St. Joan de Ter, monestir femení benedictí de referència, va ser fundat per Guifré el Pilós i Guinildilda d'Empúries (-900), sent-ne la primera abadessa la seva filla Emma (880-942). El 913, cinc-cents pagesos reconeixen la propietat dels seus béns i terres en favor d'Emma, amb qui pagaven únicament un cens anual de 2 sacs de blat al bisbe de Vic. Les benedictines van generar vida i riquesa entre diversos pobles, cosa que va estimular la cobdícia dels seus propis familiars. El 1017, sent abadessa Ingilberga (976-1049), el monestir va ser assaltat pel seu germanastre Bernat Tallaferro, que s'havia fet amb una butlla papal. Després d'instal·lar-s'hi ordes masculins i d'enfrontar-s'hi amb les armes, el monestir serà reconegut pel poble com "de les abadesses".
13. CARRASQUER, Sira, m. c. (2003). *Primeras madres occidentales (siglos I-VII)* Génesis-Historia sociocultural-Espiritualidad. Matrología II. Burgos: Monte Carmelo. Matrología. Vol. II, p. 292.
14. L'església de St. Miquel de Barcelona va ser desfeta. Hem trobat la seva història ben documentada a: <http://fotosdebarcelona.com/lesglesia-de-sant-miquel-barcelona-desapareguda-lany-1868/>
15. Fins el concili de Letrán, en 1139, no es prohibeix, taxativament, el matrimoni entre els clergues ni la compra-venda de càrrecs o la possessió particular de bens.
16. Com a exemple il·lustratiu d'aquesta habitual deixadesa de funcions, la vescomtessa Riquilda de Narbona, filla de Guifré II, deixa alous al seu testament de 962 a l'abat de Ripoll i bisbe de Girona, Arnulf (-970), a condició que edifiqui un monestir a Girona en el termini de dos anys, "si no ho fa, l'alou de S. Boi (de Lluçanès) passarà a S. Pere de Vic". (Udina i Abelló, doc. 11)
17. MORAN I OCERINJAUREGUI, J. (1999). "Toponímia amiga de l'Hospitalet de Llobregat". *Català Review*, vol. XIII, n. 1-2, p. 155-160.

18. St. Baldiri o St. Boi era una figura martirial molt apreciada pels provençals no mencionada en la Hispania visigòtica.
19. BANKS, Ph. (2005). "El creixement físic de Barcelona, segles X-XIII". *Quadern d'Història de Barcelona*.
20. Uдина i Martorell pensava que podia ser St. Pol de Mar (doc. 183) i creiem que podria ser possible ja que aquest monestir del Maresme tenia propietats a Banyols.
21. El Mont dels Jueus és Montjuïc i Cercle era com s'anomenava la zona al voltant de l'estany del port que llavors era a Montjuïc.
22. Mencionat el 1045 quan els comtes Ramon Berenguer I i Elisabet fan donació a l'Hospital de pobres de *Guitard*, mig en ruïnes, de la desena part del gra dels seus molins des del Besòs a Barcelona, confiant que algú s'ocuparà d'aquest hospital. (ACB III, FN 39, doc. 683)
23. BONNASSIE, P. (1964) "Une famille de la campagne barcelonaise et ses activités économiques aux alentours de l'an mil". *Annales du Midi*.
24. VERGÉS, M.; VINYOLÉS, T. (1999) "De la Seu de Frodoí a la catedral romànica de Barcelona". *Butlletí de la Real Acadèmia de bones lletres de Barcelona*.
25. Un exemple d'aquests intercanvis és el de Na *Quixilo*, a GARCÍA-CARPINTERO, A. *Històries des de Bellvitge*: <https://historiasdebellvitge.wordpress.com/2020/05/06/na-chixilo-finals-segle-x/>
26. Si el 992 Oderic "Llobató" ven amb Orúcia, el 1031 és Llobató "Oderic" qui ven amb la seva dona Guisla i el seu fill Isarn; potser eren pare i fill o la mateixa persona casada de nou.
27. Bonnassie es refereix a la "monja Aurucia" com a part del clergat urbà i parla de la seva amiga Grudelle, com "una de sus colegas". (Bonnassie I, oc, 1979: 349 i 374)
28. Crida l'atenció la coincidència de data, lloc i nom. Potser Orucia no era vídua al moment de testar, una condició que només se suposa, al testament no ho diu.
29. Potser el terme "femina" té a veure amb aquesta distinció entre "hebrea" i "femina".
30. RIU, Manuel (1961). *Las comunidades religiosas del antiguo Obispado de Urgel (siglos VIII al XVI)*. Resum de tesi. UB, Filosofia.
31. Uns mesos abans, Adanàsia ven a Goltred terra al mateix lloc on es menciona el "reg de *Ventenac*" i poc després Trasoar i Ermilda, esposos, venen a Goltred terra al mateix lloc on veiem, als límits, St. Miquel o Gonter (de Gontevigia?). El 1011, un tal Ramon, fill d'Aeci, empenyora a Goltred una terra al torrent de Ventenac, on es menciona la resclosa de Trasoari i la terra que va ser de St. Miquel o d'Ermel. (ACB, FN 37, docs. 31, 32 i 156)
32. GIL I RIBAS, J. (1999) *El mil·lenarisme, un excés malaguanyat. Lliçó inaugural del curs acadèmic 1999-2000 a la facultat de teologia de Catalunya. Barcelona*.
33. No s'han de confondre aquests termes amb el de "prohoms", ja que aquest últim es refereix només als homes, amb l'excepció d'alguna vídua.

34. Aquests conflictes han estat molt estudiats a Bonnassie, Ruiz-Domènez o, més recentment, a LLUCH, Rosa (2018). "El conflicte de Mir Geribert en el marc de la feudalització del Penedès (1041-1058)". *Anuario de estudios medievales*, 48, p. 793-820.
35. "El rec" sembla fer menció a quelcom prou conegut, com podia ser el d'Amalvígia, mentre que el nom de *Bertulera* ens servirà per trobar la relació entre el prat i la Torre Blanca.
36. LÓPEZ I MULLOR, Albert (1988). "Excavacions a l'ermita de la Mare de Déu de Bellvitge". *Identitats. Revista del museu d'Història de l'Hospitalet*, núm. 1.
37. El 1060, el bisbe Guislabert enfeuda a Guisla de Besora i als seus fills les parròquies que van tenir el seu pare Gombau de Besora i el seu marit, Mir Geribert, a condició que prestin homenatge a bisbe i que "alberguin les seves hosts i cavalleries". (Mas, vol. X, n. 772)
38. Mir Geribert havia aconseguit les franquícies del comte a Olèrdola, havia incitat els musulmans a no pagar al comte les pàries, va llançar pedres contra el Palau Comtal i va incendiar la casa de senescal del comte Amat Edelric d'Orís.

